





ХҒТАР 19.41.07

Ғылыми мақала

[DOI:https://doi.org/10.32523/2616-7174-2024-147-2-106-121](https://doi.org/10.32523/2616-7174-2024-147-2-106-121)

## **Қазақстан ақпарат кеңістігіндегі ұлттық-этникалық қақтығыстардың жазылуы**

Д. Қастай<sup>1</sup> , Қ. Башанова<sup>1</sup> 

<sup>1</sup>Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

(E-mail: <sup>1</sup>dastan.kastay@gmail.com, <sup>1</sup>kuralai.bashanova@mail.ru)

**Аңдатпа.** Бүгінгі күннің басты талабы – қоғамдағы жалаң догмалар мен тарихи саясат негізінде қалыптасқан этикалық және психологиялық проблемаларды оңтайлы шешуде, ұлттық саясатқа қарсы жүргізілген қасаң ұстанымдардың күшін жоюда, бірегей қоғам қалыптастырып, ауыспалы қоғамдық санадан бірегей ұлттық санаға өтуде масс-медиа функцияларын сауатты пайдалануда жатыр, адам өмірі мен еркіндігін күн тәртібінің бірінші сатысына қоя отырып қоғамдық сананы трансформациялау.

Зерттеу мақаласында отандық медианың қоғамдық тұрақтылықты қамтамасыз етуі, азаматтардың құқықтық сауатын арттыруға әсері айқындалады. Техникалық прагматизмнің журнализм саласында кең қолданылуы сөз етіліп, жаңа медиа бойынша ізденіс жүргізген бірқатар зерттеушілердің еңбегі таразыланады. Мұндағы негізгі ойлар ұлттық сананы жаңғырту қадамдарын нақтылауға, басқару институттарының заман талабына сай қазақстандық әлеуметті жіті тануына, социумның демократия қағидаларына сай бағдарлануына ықпал етеді.

Зерттеудің ғылыми тұжырымы – Қазақстандағы бұқаралық коммуникация қызметінің тәуелсіздік алған жылдардан кейін ұлттық саясат пен шынайы қоғамдық қатынастардың қалыптасу, даму немесе тоқырау үрдісіне әсерін бағалау, қазақ халқы мен өзге диаспоралардың арасындағы консолидациялық қадамдарды жүргізудегі отандық бұқаралық ақпарат құралдарының маңызды бағыттарына баға беру, этникалық конфликттер кезіндегі дәстүрлі және азаматтық журналистика-ның амал-әрекетін ғылыми-теориялық тұрғыдан сараптау. Сонымен қатар, радио, телевизия және газет-журналдар мен жаңа масс-медиа құралдарындағы «дискриминация элементтері», «этникалық эгоизм», «әлеуметтік қақтығыс» нышандарын тап басып, ғылыми айналымда санама-лау.

**Түйін сөздер:** БАҚ, коммуникация, медиаконтент, әлеуметтік медиа, медиасауат, медиаэтика, ақпараттық бэкграунд

## Кіріспе

Бұқаралық ақпарат құралдары – адамзаттық игіліктер мен қоғамдық құндылықтарды қорғайтын әлеуметтік алаңның күрделі құрылымы, социум қажеттіліктерін сипаттайтын жанды жүйе, демократия заңдылықтарын нығайтушы тәцелсіз институт. Бұған қатысты әлеуметтік ғылымдар саласындағы бірқатар іргелі зерттеулердің авторы Герберт Маршалл Маклюэн: «Бұқаралық ақпарат құралдары адамзат қоғамы мен адам іс-әрекетінің ауқымын, формасын анықтайды және бақылауда ұстайды», – деген пікір айтады [1, 87 б.]. Бұқаралық ақпарат құралдарының қоғамдық санаға ықпал ету құбылысы бұрыннан бар. Бұл күндегі бұқаралық ақпарат құралдарың дамып, ақпарат тарату қызметіндегі техникалық мүмкіндіктердің жетілдірілуі бұқаралық сананы басқару ауқымын да едәуір кеңейтті [2, 20 б.].

Қазіргі ақпараттық-техногенді кезеңде бұқаралық ақпарат құралдары «гипербелсенділікпен» жиі ауысатын адамзаттық жетістіктерді, заманауи таным-түсініктерді, қоғамдық құбылыстарды, күллі адамзатқа тән проблемаларды, жаңа саяси бағдарлар мен ортақ мүдделерді адамзаттық санаға орнықтыруда жетекші рөл атқарады. Масс-медиа адамдардың жеке өміріне тікелей араласып, динамикалық әрі мақсатты түрде жаһандық өмір тәртібін қалыптастыра бастады.

Классикалық, дәстүрлі масс-медиа коммуникациясына қарағанда қазіргі модерн бұқаралық ақпарат құралдарының айтарлықтай ерекшеліктері бар. Олар: бейімділік (mobility), жылдамдық (efficiency), ақпарат ауқымдылығы (inclusiveness), аудиториямен өзара байланыса отырып хабар таратудың жаңа мүмкіндіктеріне жол табуы (innovation). Конвергентті қауымдасудың нәтижесінде бұқаралық ақпарат құралдары тарататын өткір тақырыптардың қоғамның кез келген әлеуметтік топтарына өтімділігі артты.

Қазіргі бұқаралық ақпарат коммуникациясы немесе масс-медиа әлеуетін төмендегідей жіктеуімізге болады. Қазіргі масс-медиаының әлеуметтік қасиеттері:

- а) жаһандық құбылыстарды зерделеп отырудың дерекнамасы;
- ә) әлемдегі болып жатқан санқилы жағдайға қатысты таным қалыптастыру мен адамзаттық дағдарыстарды шешудің тиімді тетігі;
- б) пандемия мен саяси-этникалық қақтығыстар кезінде электронды санатта ақпарат алу мен білім алудың, әлеммен тікелей байланыс құрудың қайнар көзі;
- в) өмір сүру ұстанымдарын белгілеу мен қоғамдық пікірді, жалпыхалықтық мәдениетті, тың дүниетанымды қалыптастырудың басты факторы;
- г) азаматтық қоғамның қалыптасуын ілгерлетуші құрылым;
- ғ) демократия заңдылықтарын орнықтыруда электронды әлеуметтік алаң ұсынушы инновация (әлеуметтік медиа техникалық-шығармашылық мүмкіндіктер ұсына отырып, демократиялық қағидаларды орнықтырады);

Отандық бұқаралық ақпарат құралдарында соңғы жылдары әлеуметтік ізденістер жиі орын алып, олардың саяси-заңнамалық, қаржылық-экономикалық ерекшеліктері көзге іліге бастады. Әлеуметтік тақырыптардың кез келгенді, алдымен, ұлттық саясат, ұлттық кемел мемлекет қалыптастыру, мемлекеттік идея топырағынан көктеп, тұрмыстық келеңсіздіктер, аудиторияның арыз-шағымы, журналистердің өмір шындығын ашық

та дәл сипаттауымен өрнектеледі. Соның ішінде бұқаралық коммуникацияның мәдениетаралық, әлеуметтік, ұлтаралық, этникааралық байланыстарға, әлеуметтік қауымдастықтар арасындағы қарым-қатынасқа ықпалын зерттеу бірқатар қоғамдық-саяси құбылыстарды тереңінен толғауға, этникалық қақтығыстарды бұқаралық ақпарат панорамасында толық қарастыруға жол ашады. Қазақстан қоғамындағы түрлі кикілжіңдердің себептерін, зардаптары мен ұлттық бірегейлігімізге бөгесін болар тұстарын бұқаралық коммуникация қызметіне, отандық ақпарат галереясына, этникалық қақтығыстарға қатысты ақпараттардың контекстіне қарай отырып зерттеу арқылы саяси-әлеуметтік шешімдердің өміршеңдігі мен практикалық өтімділігін бағалап, ұлттық идеямыздың мән-маңызын анықтай аламыз.

Сондықтан БАҚ контенттерінің деректік қоры, журналистердің шығармашылық-техникалық ізденістері, әлеуметтік мәселелердің көтерілу, зерттелу сипаттамасы мен оң шешімін табу нәтижелігі, этникааралық қақтығыстардың ушығуы мен бейтараптануына әсері, ақпараттық өнімдердің заманауи формасындағы «ұлт пен диаспора» мәселесі мен оны ұсынудың әдіс-тәсілдері ұлттық қоғамның және отандық бұқаралық ақпарат құралдары панорамасында толық қарастырылуы тиіс.

### **Зерттеу әдісі**

Бірқатар ғалымдар ақпараттық жүйені әлеуметтік эволюцияның, адамзаттық орта дамуының қозғаушы күші ретінде қарастырады. Н. Луман, Ю. Хабермас сынды ізденушілер коммуникация теориясы тұжырымдамаларын постиндустриалды қоғам теориясыментығыз байланыстырады. Демек, қоғамдық даму заңдылықтары ақпараттық құрылымның қызметі мен сапасына, «айтары мен жазарына» қарай бағаланады. Сайып келгенде, прогресс дегеніміз – білім беру ісі, әлеуметтік құрылымдардағы ақпарат алмасу жылдамдығы, басқару жүйелерінің ресурстарды пайдалану деңгейімен сараланады [3]. Сол себептен, әлеуметтік құбылыстар мен социологиялық теория принциптерін ізденіс барысында естен шығармаған дұрыс. Біздіңше, ақпарат арналары мен масс медиа қызметін талдаудың тиімді әдісі – типологиялық сараптама.

Типологиялық сараптама – әлеуметтік объектілерді (немесе құбылыстарды) зерттеу әдістерінің жиынтығы. Бүгінгі бұқаралық ақпарат табиғатын зерттеушілердің көбі масс медиа жүйесін модельдеу мақсатында типологиялық анализге жиі жүгінеді. Бұқаралық ақпарат құралдары жүйесінің типологиялық моделін екі категорияда қарастыруға болады. Оның бірі – БАҚ-ты әлеуметтік институт есебінде зерделейді. Біздің зерттеу жұмысымызда масс медианы қоғамдық құрылымды реттеуші, ұлттық бірегейлік пен этносаралық татулықты сақтаушы ұйым ретінде қарастыруға да, этникалық қақтығыстардың ұшығуына түрткі болған ақпараттық фактор есебінде де қарастыруға негіз бар. Мұндай қадам заманауи БАҚ-ты тұтас қамтыса, екінші категория бұқаралық ақпарат құралдарын ішінара, жекелей зерттеуге ден қоямыз [4].

Мұнымен қоса алғанда, әлеуметтік келеңсіздіктерді көтеретін бағдарламалар мен мақалалар талданды. Әлеуметтік желі контенттеріне сараптама жасалып, олардың ақпараттық мазмұны, құрылымы мен контекстері сарапқа салынды. Баспасөз

беттеріндегі мақалалар мен масс медиадағы этникалық қайшылықтарға қатысты тақырыптар жинақталып, олардың сын-сипатына академиялық тұрғыдан баға берілді. Журналистиканың бірқатар функциялары ескеріле отырып, ақпараттық жарияланымдардың мазмұнына маңыз танытылды.

### **Зерттеу нәтижелері мен талдау**

Бұқаралық коммуникация құралдарының антропогенді, саяси экономикалық, биологиялық, социологиялық құбылыстардың қозғалысына қозғау салатынын нақ байқаған канадалық әлеуметтанушы М. Маклюэн электронды дәуірдің заманауи бедеріне бірқатар анықтамаларды теледі. Ғалым конвергенция анықтамасына ұқсас «имплозия» терминін қолданады (ішке бағытталған жарылыс, құлау).

Имплозия – әр түрлі процестер арасындағы терезелерді теңестіру. Ғалымға сенсек, бұл ерекшелік жаһандану процестерін жандандырады, жергілікті ақпараттық құрылымдарды біртептендіреді, уақыт кеңістігінде біркелді ақпараттардың жарық көруімен сипат алады [5]. Канадалық зерттеуші («Understanding Media» кітабында мынандай тармақтар бар) тіл біліміндегі «имплозия» ұғымын алып, қазіргі әлемді түсіндіретін маңызды термин ретінде бағалайды. Яғни, әлемдік кеңістікті игерудің негізгі тәсілі «эксплозия» («сырттағы жарылыс» сияқты), «сыртқы кеңейту» және ондаған жылдар бойы адамның іс-әрекеті (оның ішінде оның санасының жұмысы) негізінен «импловивті» болады деп сипаттайды. Адамзат өмірінің ең толық импловивті қалыптасуы М.Маклюэн енгізген «жаһандық ауыл» ұғымына сәйкес келеді, бұл – қазіргі әлемді жаһандық мәселелердің жиынтығы ретінде түсінуді білдіреді. Маршал Маклюэн айтқан құбылыстың пандемия кезеңінде жарық көрген тұрмыстық зорлық-зомбылық, кейінгі әлемдегі этникалық-саяси қақтығыстар, ұлтаралық кикілжің тақырыптарына тікелей қатысы бар. Себебі журналистер масс-медиа этикасына сүйене отырып, теңсіздікті тұқыртуға, адам құқығы мен өркениет жетістіктерін сақтауға, ортақ құндылықтарды қорғауға маманданады. Жаһандық конвергенция – маңызы бар медиа-контенттің халықаралық айналымға түсуі, әлем болып шешілуі тиіс түйіткілдердің масс медиа арқылы таратылып, дабыл қағылуы, адамзат баласы шешуі тиіс ортақ қиындықтардың ақпараттық мазмұны.

Біздіңше, әлеуметтік-тұрмыстық проблемалардың жандануына әсер ететін бірнеше нақты факторлар бар. Оның себебі мен салдарын бұқаралық коммуникация өнімдеріне, қоғамдық механизмнің «сыр берген» тетіктерін ашып жазған журналистердің сараптамаларына көз жүгіртіп отырып-ақ нақтылап алуға әбден болады. Демек, экономикалық қиындықтар, адам денсаулығына қауіп-қатердің төнуі, биологиялық-антропогенді өзгерістер, саяси күрделі ахуалдар, т.с.с. факторлар тұрмыстық сана мен тұрмыс-тіршілік коммуникациясына ықпал етпей қоймайды. Ғалым, журналистика коммуникациясы мен әлеуметтік-саяси институттардың байланысын зерттеп жүрген ізденуші В.Ю. Малугина өз еңбегінде қоғамның әлеуметтік әл-ауқатына экономикалық, биологиялық, биосаяси оқиғалардың тікелей әсер ететіндігін растайды [6, 179 б.]. Журналистика ғылымының ізденушісі, М.А. Бережная өз еңбектерінде әлеумет пен журналистиканың көп функциялы байланысын ерекшелеп, оның теориялық

анықтамасын тарқатады. Өз сөзінде ғалым бұл құбылысты: «Мұның бәрі әлеуметтік жағдайдың жақсаруына ықпал ететін немесе оны ушықтыратын белгілі бір ақпараттық фондағы әлеуметтік тақырып жарияланымдарының жиынтығы» [7, 34 б.], – деп түсіндіреді.

Бұқаралық ақпарат құралдары әлеуметтік тақырыптардың ішіндегі ең күрделі бағыттардың бірі этникалық қақтығыстарға нақты зерттеу, терең талдау арқылы көз салғанда ғана мәселенің мәніне жетуге болады. Көбінесе, мұндай әлеуметтік мәселелердің мәні ашық, дәйекті түрде айшықталмағандықтан әкімшілік құрылымдар және құқық қорғау ұйымдары этникалық қақтығыстар мәселесін жылы жауып, оны тұрмыстық кикілжің оқиғасы» сынды жеңіл түсініктемемен ақтап алуға тырысады. Журналистика өмір шындығынан туған құбылыстарды сипаттайтынын ескерсек, елімізде болған этникалық қақтығыстардың себеп-салдары отандық медиа алаңында кеңінен талқыға түсуі керек.

Журналист маманның әлеумет алдындағы жоғарғы жауапкершілігі, сараптамаға бейім санасы, кәсіби шеберлігі қашанда маңызды. Журналист қызметінің тиімділігіне ішкі және сыртқы факторлар әсер етеді. Мәселен, ішкі факторларға шығармашыл маманның, кәсіби журналистің тұлғалық сипаты мен қоршаған ортасымен коммуникацияға түсуі, әлеуметтік топтар және қоғамдық элементтермен байланысқа түсуінен субъективті сипатта өрбісе, журналист қызметінің өнімді болуының сыртқы факторымен, яғни социумның саяси, әлеуметтік және экономикалық спектрімен тығыз байланысты. Әлеуметтік ортадағы бұқаралық ақпарат құралдары қызметкерлерінің сыртқы жіктеліміне:

1. БАҚ пен журналистің конституциялық-құқықтық қызметі;
2. Нақты тарихи және қоғамдық-саяси жағдаяттар;
3. Елдің, өлкенің, аудан-аймақтың социомәдени дамуы, қоғамның ақпараттық және саяси мәдениетінің деңгейі;
4. Қоғамның БАҚ жүйесіне қолдау көрсету мүмкіндігін анықтайтын әлеуметтік-экономикалық жағдай жатады [8, 103 б.].

Мемлекет пен азаматтық қоғам арасындағы қарым-қатынасты зерттеуші Ю. Хабермас азаматтық қоғамның әртүрлі бірлестіктерінің арқылы өмір тәртібінің жаңа формасын қалыптастыратындығын дәлелдеді. Демек, қоғамдық саланың немесе қоғамдық кеңістіктің арқасында азаматтар белгілі бір саяси қоғамдастыққа жататындығын саналы түрде ұғынып, одан туындайтын өз рөлін орындай алады, өз пікірлерін білдіре алады және өзекті мәселелер бойынша пікірталастарға қатысады. Бұл қадамдарды атқарудың балама және тіке жолдарын бөліп айтуға болады. Жоғарыда айтылған қауымдастықтардың (біздің түсінігімізде этниканың) қоғамдағы өз рөлі мен құқын, мемлекеттік тұтастыққа қосар өз үлесі мен ұлт ретіндегі ерекшеліктерін, проблемаларын БАҚ-қа жүгіну арқылы айқындай алады. Себебі, журналистиканың сипаты – өмір шындығы [9, 89 б.]. Бұқаралық ақпарат құралдары еліміздегі тұтастық пен мемлекет құраушы ұлт және оның төңірегіне топтасқан этниканың ортақ, мемлекеттік құндылықтарын қалыптастыру жолында мынандай белгілерді назарға алуы тиіс:

- адамның өмірге және еркін қызметке табиғи құқығы сақталады;

- заңның үстемдігі және барлық азаматтардың оның алдындағы теңдігі мойындалады;
- қоғамдық ақпараттандырудың демократиялық принциптері қадағаланады;
- биліктегі саяси ұстанымдардың реформалануы және құқықтық мемлекеттің құрылуы туралы ереже көпшілік келісім аясында дайындалғандықтан, журналистика қызметі көпшіліктің мүддесіне келгенде жан-жақты ұстанымға ден қояды (көптің көзқарасымен, пікірімен, сөзімен тармақталады);

Сенсация қуу мен «жалынды ақпараттарды» жариялау жолында бұқаралық ақпарат құралдары жалпы көпшіліктің этника-психологиялық күйіне арқа сүйейтіндігі байқалады. Эмоцияға толы, лепессіз, айтақтау мен айдап салуға үндейтін қызба хабарламалар бұқаралық ақпарат құралдарының динамикасын кеңейтеді. Негізінен алғанда, бұқаралық ақпарат құралдарындағы этникалық қақтығыс мәселелерін сипаттауда кезеңдік өзгерістер мен ерекшеліктерді аңғаруға, көруге болады. Мысалы, 1990 жылдардың басы мен 2000 жылдардың ортасында этникалық қақтығыстарды сипаттау тәсілдері айтарлықтай өзгерген. Бұл кезден басталатын ақпараттар легі адамның ішкі жан дүниесіне қатты әсер етуді негізге алғандай. Қоғам эмоциясына әсер ету арқылы олар бірнеше мақсатқа жетуді көздейді. Оның бастысы – этникалық қақтығыстардың негізгі қатысушылары мен ұйымдастырушылары алауыздықты сол қоғамды қатаң бақылауда ұстауға пайдаланады [10].

Тағы бір жағдайда, мұндай қақтығыстардағы әлсіз тарап саналатын адамдар тобы сол қақтығысты «әлеуметтендіргісі» келеді. Яғни, қоғамның көкейтесті мәселелерін алға тартып, ел назарына шығаруға талпынады. Сол арқылы өз жақтаушыларының санын арттырып, жеке мүддесіне жетуде аудитория әлеуетін пайдалануға, күрес барысында өзін жақтаушылардың санын арттыруға талпынады. Ал күшті тарап болса, ұлт аралық қақтығыстарды «жекешелендіруге» ұмтылады, яғни қақтығысқа қатысты қоғам назарын азайтуға немесе қақтығыс туралы адамдарды құлақтандыруды тоқтатуға, оқиғадан хабардар болуын шектеуге тырысады. Екі жағдайда да қақтығыс әлеуетінің жоғарылауы, шарықтауы ықтимал. Бұқаралық ақпарат құралдары қызметінің мұндай қарама-қайшылықтың өршуіне ықпал еткенін тарихи хроникаға зер сала отырып сөз еткен дұрыс. Сөзімізге айқын дәлел – Балқандағы бұқаралық ақпарат құралдарының әрекеттері. Әр тарап, сербтер де, хорваттар да өз халқы арасында «біз оларға қарсымыз» деген ойды насихаттады. Бұл уақытта БАҚ этникалық шиеленістің жалынын тұтандырудан басқа, азшылықтың, аз топтардың, объективті көзқарастарын білдірмей, бітімгершілік әрекеттерге кедергі келтіргені үшін де кінәлі болды. Мұндай қақтығыс кезінде журналистиканың екі функциясы аса маңызды. Олар: журналистиканың ұйымдастырушылық және реттеуші функциясы. Дегенмен, бұқаралық байланыс құралдары толеранттылықты, бейбітшілікті және келіссөздерді жақтайтындарды жазғанымен, бірақ Белградта соғысқа қарсы шыққандарды «сатқын» деп жарияланды [11]. Мұндай контрасты, қарама-қайшы әрекеттер әлемдік ақпарат агенттіктерінде жиі ұшырасады. Балқандағы оқиғаға сүйене отырып «Демократиядағы БАҚ» институтының негізін қалаушы Кемаль Курсахич кейбір ұсыныстарын тілге тиек етті. Бұл ұсыныстар БАҚ пен этникалық мәселелер арақатынасының соқталы тұстарын нақ көрсетеді. Сондықтан, ұсыныста айтылған сөз еркіндігі, бейтараптық мәселесі және шынайы ақпарат пен қоғамдық институттар қызметінің БАҚ арқылы жүйеленуі аса маңызды.

Қазақстан қоғамында да этникалық ұлттар мен мемлекет құраушы ұлт – қазақтардың жалпыхалықтың талап-тілегі ескеріле бермейді. Көбіне мұндай қағидалар әлеуметтік желі арналары қолданушылары мен блогерлер, азаматтық журналистер тарапынан бұзылады. Қоғамдық пікір жетекшілері журналистер ұстаханасына тән оқиғаның мән-жайына бойлау, оқиғаға қатысқан бірнеше тараптың арыз-шағымына құлақ асу, журналистика функцияларына сүйене отырып, ақпарат алудың әдістеріне жүгіну (дөңгелек үстел ұйымдастыру, сұхбат құру, әңгіме-дүкен жанрына иек арту, ашық деректерді жинақтау, сарапшыларға жүгіну, кейіпкерлерді пікірсайысқа тарту, т.б.). Сонымен қатар, қақтығыстар мәселесінде әлеуметтік желілердің үлкен күшке ие екендігін ұмытпау қажет.

Көп жағдайда әртүрлі саяси топтар бұқаралық ақпарат құралдарына жүгіне отырып басқа этникалық топтарға қауіп төндірді, басым ұлт азшылыққа «әлімжеттік» көрсетеді, нәтижесінде адамзаттық біртұтастық заңдылықтары сетінейді, елдің, мемлекеттің бірлігіненұқсанкеледі. Кейбір топтар өзінің саясиарман-мақсатынжүгеге асыру жолында ұлттар арасындағы біртұтастықты жоққа шығарады. Татулық пен ұлтаралық үйлесімді поляризацияланған саяси ортаға әкеледі деп айыптайтындар да табылады. Әлеуметтік медиада әртүрлі топтарды жоюға үндейтін зорлық-зомбылық ашық насихатталып та жатады [12]. Кейбір саяси топтар билікті уысынан шығармау үшін бұқаралық ақпарат құралдарын пропаганда құралы ретінде асқан шеберлікпен пайдаланады. «Русский мир», ТМД-дағы «Орыс әлемі», «Бұл біздің жеріміз» және жиі айтылатын «Территория Казахстана – это большой подарок со стороны России» сынды ұраншыл-айқайшыл мәлімдемелердің астарында ұлттық мүдде емес, белгілі бір топтардың билікті уысынан шығарып алмауға қатысты сойқан саясаты ғана жатыр.

Ғалымдар әлеуметтік желідегі зорлық-зомбылық, әлімжеттік пен қақтығыс деректерін «ұлғайтқыш әйнек» арқылы насихаттаудың өзіндік ауыр салдары болатынын айтады. Мұндай әрекеттер азаматтық соғыс кезінде өте қауіпті, өйткені қақтығыс жаппай қатыгездік пен геноцидке айналуы мүмкін. Дэвисон жеккөрушілік саясатын «сәтті жеткізу» мүмкіндігі бірқатар факторларға, соның ішінде бұқаралық ақпарат құралдарын бақылауға байланысты деп болжайды [13, 13 б.]

Қазақстан қоғамы – дәстүрлі құндылықтар мен модернизацияның қатар келген нүктесі. Елімізде шетел және отандық масс-медиасының ықпалымен дәстүрлі қоғам құндылықтарын сақтап, кейде жоққа шығарып, жаһандық талаптарға сай модернизациялау үрдісі жүзеге асып келеді. Қоғамда ақпарат үлесінің артуымен азаматтық қоғамның ерекшеліктері де көрініс таба бастады. Бұқаралық ақпарат құралдары қоғамдың жетекші институт екендігін ескерсек, ашық ақпараттық қоғам арқылы халық салт-санасы трансформацияланып отырғанын көреміз. Бұған қатысты Қазақстан президенті жанындағы Стратегиялық зерттеулер институтының бас ғылыми қызметкері Ирина Черных мынандай пікір айтқан: «Саяси-идеологиялық салада қоғамдық санаға либералды-демократиялық құндылықтар енгізіле басталды. Адамдар өздерінің саяси құқықтары мен бостандықтарын біліп қана қоймай, оларды бұзылған жағдайда саналы түрде құқықтық тұрғыдан қорғауға дайын бола бастады. Бұл процесс әлі күнге жалғасып келеді. Өйткені, біз елімізде жеке тұлға, оның қауіпсіздіктері мен

құқықтарын қазіргі қоғамның басты құндылығы деп білетін саяси және әлеуметтік-экономикалық тәжірибе қалыптасты дей алмаймыз. Біз әр азаматтың өз таланты мен мүмкіндіктерін жүзеге асыруына қолайлы жағдай туғызу кезеңінде тұрмыз» [14].

Ұлтаралық қатынастарды реттеу саясатының мынандай міндеттерін атап айтуға болады:

- бір немесе бірнеше этностар тұратын өңірлердің әлеуметтік-экономикалық қуатын қамтамасыз ету үшін жағдайлар жасау;
- әрбір этностың мемлекет дамуына ат салысуын қамтамасыз ететін, құлшынысын арттыратын ортақ бағдарлама құру;
- ұлт пен оны құрайтын этникалық топтардың мүдделерін ортақ қоғамдық идея аясында үйлестіру;
- демократия және плюрализм қағидаттары негізінде орталық және жергілікті басқару органдарының тиімді іс-қимылын қамтамасыз ету, этно-географиялық өңірлерде өзін-өзі басқару моделін әзірлеу;
- тіл мен мәдениеттің еркін дамуы, титулды халықпен тең дәрежеде этностар жайлы жағдайларды қамтамасыз ету;
- әкімшілік-аумақтық мәртебесі жоқ мәдени-этникалық қауымдастықтардың құқықтық кепілдіктерін нығайту;
- қоршаған ортаны сақтау, этностардың, оның ішінде саны аз этностардың қалыпты дамуы үшін жасалатын жағдайларды арттыру, бағдарламаларды, іс-шараларды жүзеге асыру, депортацияланған этностарды әлеуметтік-саяси оңалту мен мемлекеттік саясатқа бейімдеу. Осы орайда Қазақстан қоғамы мен интеллектуалдары адам құқықтары, адамның денсаулығын сақтау құқығы, әділдік, әлеуметтік әділдік, әлеуметтік этнос, қоғамдық мораль, ортақ игілік сияқты мәселелер мен концепциялар дискуссиясына белсендірек ат салысуға тиіс.

БАҚ-тағы әлеуметтік проблемаларды өзектендіру үшін таңдап алынған тақырыптарды циклды сипатта жариялаған жөн. Мұндай ақпараттарды жұмыс тәртібіне енгізу арқылы, ұдайы бақылауда, назарда ұстау арқылы оң шешімін табуына ықпал етуге болады. Дегенмен, бұқаралық ақпарат құралдарында мемлекетшілдік идеясы, біздіңше, жетесіне жеткізе насихатталмай келеді. Кез келген БАҚ-та нақты әлеуметтік, ұлттық-этникалық проблемаға қатысты ақпаратты берудің ырғақтылығы, қарқындылығы жергілікті медиа-кеңістік иерархиясымен тығыз байланысты. Қазақстандағы БАҚ алғашқы жылдары этникалық қайшылықтардың тереңіне бойламай, баяндап қана келді.

Себебі, тарихи факторлар мен әлеуметтік көңіл-күйге жіті назар аударылды. Алғашқы жылдары көптеген ұлтаралық қақтығыстарды жергілікті құқық қорғау органдары «адамдардың үлкен тобының қылмыстық құқық бұзушылық жасағаны» немесе «жаппай бұзақылық» ретінде жіктеді және бұқаралық ақпарат құралдарында кеңінен көрсетілмеді. Билік мұндай оқиғаларды көпшіліктен жасыруға тырысты. Демократиялық танымды нығайтатын интернет пен әлеуметтік желі қосымшалары болмады. 1992 жылдан кейін барлық кішігірім қақтығыстар туралы ішінара айтыла бастады. Елдегі күрдтер, шешендер, лезгиндер, аварлар, даргиндер, ұйғырлар және т.б. сияқты ұсақ халықтарының өкілдеріне қарсы бағытталған әрекеттер байқалды.



Этникалық бағдардың ауысуы, бір жағынан, эмиграция мен табиғи азаюы салдарынан 1991 жылдан кейін елдегі орыстардың, украиндар мен немістердің үлесі мен санының күрт төмендеуімен, басқа жағынан, жергілікті ұлт өкілдеріне деген көзқарасын түбегейлі өзгерткен «титулдық емес ұлт» жаңа мәртебесіне байланысты. Жаңа мәртебе бір сәтте, биліктегі маңызды орынды жоғалту кезінде бірден сезілді. «Басыңды, жетекші» саналып келген топтардың империялық көзқарастары жергілікті халықты ашындырып, қайшылықтар бола бастады, тіл факторы ортаға шықты. Бұл кезеңде ұлттану процесі басталып, Қазақстандағы өзге этностарға орыс тілді БАҚ дұрыс түсіндіру жұмыстарын жүргізе алмады.

Сонымен қатар қақтығыстардың этникалық бағытының ауысуы титулдық ұлт мәртебесінің славяндардан байырғы қазақтарға өзгеруімен байланысты болды. Бұрын ұсақ мұсылман халықтары өздерінің ұстанымдарын қорғауға келгенде дәстүрлі түрде қазақтармен ынтымақтастықта болды. Қазақстан тәуелсіздік алғаннан кейін бұл топтар қарама-қайшы жаққа ауысып кетті. Қазақстан республикасының тәуелсіз атануы, қазақ халқының басыңды, мемлекет құраушы ұлт сипатына ие болуын көптеген этностар мойындамай, жоққа шығарып бақты. Сонымен бірге, бұл жерде 1991 жылдан кейін барлық жағдайда қақтығыстар қазақтар мен кавказ халықтарының өкілдері, сондай-ақ ұйғырлар арасында болғанын атап өткен жөн.

Сонымен қатар, 1991 жылдан кейінгі ұлтаралық қақтығыстардың көптігі жалпы қазақ халқының басқыншылығымен емес, керісінше, бұқаралық ақпарат құралдарында оқиғаларды көрсетудің жаңа режимімен және тәуелсіз БАҚ пен коммуникацияның пайда болуымен түсіндіріледі. Бұған дейін Қазақстанда шағын ұлтаралық қақтығыстар болған, бірақ (А. Шустовтың 2009 жылғы 16 қарашадағы мәліметі бойынша) оған орыстар мен Қазақстанның басқа еуропалық этникалық топтары қатысқан жоқ.

Этникалық қақтығыстар – көп аспектілі құбылыс. Қазақстан Республикасында 2006 жылы ұйғырлар мен қазақтардың, ал 2007 жылы күрдтер мен қазақтардың арасында екі үлкен қақтығыс пайда болды. Ресми билік бұл қақтығыстарды одан әрі этникалық шиеленістер мен қақтығыстарды насихаттамау үшін этносаралық қақтығыстар ретінде қарастырғысы келмеді. Бірнеше себептердің бірі, мемлекет өзінің этностарымен бірге бейбітшілік пен келісімде өмір сүретін бейбіт және көп ұлтты мемлекет ретінде өзінің халықаралық беделін нашарлатқысы келмегендігімен байланысты болды. 2020 жылдың ақпанында дүнгендер мен қазақтар арасында болған Қордай қақтығысы да тұрмыстық кикілжің деген бағаға ие болды. Бұқаралық ақпарат құралдары әлеуметтік медианың дамыған кезеңіне дейін этникалық қақтығыстарды баяндау әдісіне сүйене отырып қана көрсетіп, жазып келді. Кейінгі жылдарда ғана ашық ақпарат кеңістігінде: ютуб арналарында мәселенің этникалық себептері, әлеуметтік медиа парақшаларында бұл мәселелерге қатысты соны талдаулар, жаңаша ақпараттар мен бейне-деректер жарық көре бастады.

Қазақстан Республикасында аталмыш тақырыптарға бойлауда басшылықтың астарлы түрде құрған шектеу ережелі де қылаң беретіні жасырын емес. 2007 жылы наурыздың 17 күні Маловодное елді-мекенінде болған қақтығыстан кейін ҚР Бас прокуратурасы ұлттық, діни тұрғыдағы араздық тудырушылар заң бойынша жазаланатындығы

жөнінде БАҚ өкілдеріне ескерту мәлімдеме таратты. Біздің пайымдауымызша, мұндай мазмұндағы мәлімдемелердің белгілі бір дәрежеде сөз бостандығын шектейтін тұстары бар. Мемлекет мен үкімет қайта әлеуметтік проблемалар мен этникалық қақтығыстар кезінде үйлесімді, «бір жағадан бас, бір жеңнен қол» шығаруды қолға алып, БАҚ-тың өз қызметін «адал» атқаруына жағдай жасауы тиіс.

Қордайдағы қақтығысты да биліктің «тұрмыстық жанжал» ретінде бейнелеуі үлкен ақпараттық сілкініс тудырды. Қазақстан билігі ақпанның жетісінен сегізіне қарған түні Жамбыл облысы Қордай ауданының бірнеше ауылында болған тұрғындар арасындағы жаппай төбелесті «тұрмыстық жанжал» деп сипаттады. «Қамшы» ақпараттық порталы бұл мәселенің мәнісіне бойлап, сарапшы пікірі мен жергілікті тұрғындардың көзқарасын сауатты топтастыра білген. Сайт журналистерінің жазуынша, Қордайдағы оқиғаны «тұрмыстық жанжал» деп сипаттауымен келіспейтінін, кейбірі жартылай келісетінін айтқан. Үкімет ұйымдары мен атқарушы биліктің елде болған бірнеше этникалық қақтығыстарды бүркемелеп, «тұрмыстық жанжал» сынды желеумен бүркеуге тырысатыны БАҚ қызметіне де кері әсерін тигізетінін айтқан дұрыс.

Көп жағдайда халық нашар әлеуметтік шиеленістің құрбанына айналып, соңы этникалық қақтығыстарға ұласуы мүмкін. Қазақстандағы этникалық қақтығыстарды БАҚ арқылы шешу мен жүйелеудің негізгі бағыты, басты формуласы – әлеуметтік тақырыптардың ашық сөз етілуі. Әлеуметтік-экономикалық фон, сөзсіз, этникалық қақтығыстармен қатар жүреді.

Әлеуметтік-этникалық конфликттер – түрлі ресурстар арасындағы ортақержелермен реттелмейтін күрес. Мұнда, әдетте, бір тарап екінші тарапты жойып жіберуге ұмтылады, жарақаттауды не бейтараптандыруды көздейді. Бұл үрдістер де бұқаралық ақпарат құралдарының ауылынан алыс кетпей, ауқымды қоғамдық аудиторияға оперативті түрде жетіп отырады. Аудитория әлеуметтік конфликттің шығу тегін, бастауын, салдары мен зардаптарына қатысты жаңалықтарды бұқаралық ақпарат құралдарының қызметінен табады.

Бұқаралық ақпарат құралдары ажарында өмір шындығы, билік ұстанымы, саяси манипуляциялар, мүдде ап-айқын көрінеді. Қисынсыз саяси жүйе заңдылықтарды алға тарту мен еліктеу – ұлттық журналистиканың болмысымен қабыспайды. Ұлттық журналистикада мемлекетқұраушыұлтпенэтностардыңерекшеліктері, өзіндікколориті, тұрмыстық санасы, этникалық дүниетанымы ақпараттық мазмұнның негізгі өзегіне айналуы тиіс. Этникалық қақтығыстардың алдын алудың басты шарты – ашықтық пен жариялық, мемлекет құраушы ұлттың мәртебесін, тілі мен ділін, салт-санасын, т.с.с. бірліктерді сапалы ақпараттық сипатпен таныту, Қазақстан жеріндегі этностардың биік мұраттары мен достық тілеуін, бауырмалдылық, альтруистік қадамдарын сөз ету және бірлескен ымыраластыққа күш салудың ақпараттық көрінісін айшықтау. Ұлттық масс медианың бұл бағыттарға келгенде бірқатар есе жіберген де, ұтқан да тұстары көп (жергілікті қақтығыстардың түп-тамырын терең зерттемеу салдары, ассамблея қызметінен аудиторияның қалыс қалуы, Қазақстандағы елді-мекен атауларына қатысты туған даудағы енжарлық. Кейбір арналардың барлық қызметін қазір әлеуметтік медиа, соның ішінде әлеуметтік желілердің атқарып отырғанын көріп отырмыз). Бір сөзбен

айтқанда, отандық журналистика ашықтығы мен кәсібилігі – қазақ халқы мен оның төңірегіне топтасқан этностардың ортақ азаматтық қоғам құндылықтарын жетілдіруіне жағдай жасайды.

Бұқаралық ақпарат құралдары этникалық қақтығыстан бөлек, басты нысаны – адам, адам өмірі мен бостандықтарына назар салғаны дұрыс. Кейіпкерлердің ұлты арқылы «ұпайын түгендеу» әрекеттері медиа этникаға қайшы қадам. Сондықтан, Қазақстанда әрбір тұлғаның құндылығы идеясы тұлғаның құқықтары мен бостандықтарын қорғаумен, мемлекеттік билік органдары бейнесіндегі мемлекеттік азаматтардың жеке өмірі сферасына қол сұғушылығына жол бермеумен тікелей байланысты. Мұның барлығы БАҚ қызметінің белсенділігімен, қоғамдық бұлғақтарға дер кезінде жауап қатып отыруымен, этникалық қақтығыстар барысында бірнеше тараптың талап-шағымын қатар ескеруімен тікелей байланысты. Этникалық қақтығыстардың шет жағасын ғана айтып өту, оның тереңіне үңілуге жол ашпау – қоғамдағы әлеуметтік қарым-қатынасқа орасан зор нұқсан келтіреді. Әдетте, этникалық қақтығыстар бірнеше жылдар, айларға созылады. Өзге этниканың құндылықтарына құрмет көрсетпеу, адами ар-ұятына нұқсан келтіру сынды себептерді жариялау барысында ақпарат құралдары мәселенің қылмыстық сипатына баса назар аударуы тиіс. Бұқаралық ақпарат құралдары шындық картинасын тек біржақты бейнелеу арқылы этникалық топтың біріне жақтасуы да мүмкін.

Мұны тәжірибелі журналист, «Азаттық» радиосының тілшісі Асылхан Мамашұлы: «Этникалық қақтығыс кезінде журналисттің ақпаратты таратуы жайлы шеберлік сағатын өткізді. Асылхан мырзаның айтуынша журналистік кәсіпке келгеннен кейін этникалық қақтығыс кездерінде барынша сақ болу керек. Яғни ұлтыңды алға тартып, ұлтыңның сөзін сөйлей беретін болсаңыз онда сіз журналист емес, сол оқиғаның ішінде жүрген белсендіге айналып кетесіз. Және Қазақстанда бұндай қақтығыстар көп болмаса да араға 2-3 жыл салып қайталанып тұратындығын, сондай кездерде ақпаратты барынша шынайы таратып, журналист ретінде бейтарап түрде жеткізу керектігін айтты» деп сипаттайды [15].

Ішкі біртұтастық пен саяси тұрақтылыққа қол жеткізу үшін елімізде өмір сүріп отырған барлық ұлттар мен этностардың құқықтық, саяси теңдігін сақтау қазіргі уақыттағы мемлекеттің басты ұстанымына айналып отыр. Қазақстандағы этностар мен ұлттар арасындағы өзара байланыс пен қарым-қатынасты күшейту арқылы елімізде ұлттық ынтымағымызды нығайтып, ұлттық әлеуетімізді ұлғайтамыз.

## Қорытынды

Қазақстандағы бұқаралық коммуникация этносаралық қатынастарды нығайту жолында мәдени-шығармашылық функцияға арқа сүйейді. Мәдениет – индивидтік идея мен қоғамдық эстеттің әлеуметтік тәжірибесі, журналистика қоғамдық пікірді қалыптастырса, мәдениет қоғамдық көзқарасты қалыптастырады, қоршаған орта құбылыстарына бейнелі баға береді, материалдық және рухани құндылықтарды өндіру және дамыту процесінде адамдар арасындағы коммуникативті байланыстарды жүзеге асырады.

БАҚ және журналистік қызмет, мәдениеттің динамикасын анықтайды және оның келесі функцияларын жандандырады. Журналистика этникалық бірегейлікті төмендегідей канондар арқылы жүзеге асырады:

- Этностарға қатысты шығармашылық-мәдени туындыларды дайындауға араласу;
- Этникалық мәдениет өзгешеліктерінің танымдық-ақпараттық сипатнамасы;
- Қоғамдық тұрақтылық пен жетістіктерді өз айдынында трансляциялау, яғни аудиторияға ұсыну;
- Мәдени, толерантты мінез-құлық пен элиталық қасиеттерді қалыптастыру;
- Адам болмысы қабылдайтын ізгі құндылықтар жүйесін құру;
- Ортақ өмір тәртібі мен мемлекеттік құндылықтардың өзіндік өрнегін құру;
- Синтездік категория бойынша халықтың үлкен шоғыры – аудитория таным-түсінігін біртұтастандыру (Қазіргі таңда журналистика принциптері өнер топтары мен мәдени қатынастарды ілгерлетіп, қоғамдық құндылықтарды жандандыруда);

Журналистердің этникалық қақтығыстарда хабар таратуға араласуы, бастамашы болуы, оның басы-қасында жүруі қажыр-қайратты қажет ететін міндет, алайда күнделікті өмір шырғалаңында біз журналистердің қызметін бағалай, байқай бермейміз. Шынайы журналистика сала мамандарын кәсіпке адал болуға, қоғам мен әлеуметтік ортаға жанашырлық танытуға үйретеді, халықпен, басқа да қоғамдық институт өкілдерімен тығыз қарым-қатынас орнатуға үндейді. Жалпы, жұмысты жүйелей, қорытындылай отырып, мынандай ұсыныстарды айтсам деп едім. Алдымен, журналистердің этникалық қақтығыстар кезінде құқықтарының қорғалуына еркін, тәуелсіз органдар, мемлекет тарапынан қадағалауға көңіл бөлу. Себебі, көп жағдайда журналистердің сөз еркіндігіне кісен салынып, этникалық қақтығыс болған аймақтардан жедел, шынайы, нақты ақпарат таратуда қиындықтарға тап болып жатады. Екіншіден, этникалық қақтығыстарға қатысты ақпарат тарату мәселелерінің академиялық әдіснамасын әзірлеу. Біздің зерттеу жұмысын жазу барысында байқағанымыздай, этникалық мәселелерден көп журналистер тартынады, бір жағынан мұндай мәселелерді талдау аналитикалық, энциклопедиялық қарым-қабілетті қажет етсе, екінші бір тараптан, жүйелі теориялық білімді меңгеруге сұранады. Сол себептен де, зерттеу жұмысының жаңалығы ретінде этникалық қақтығыстар кезінде ақпарат таратудың ережелері мен ерекшеліктерін қарастыратын көмекші анықтамалық құрылды. Анықтамалықтың басты ерекшелігі – этникалық қақтығыстар жайлы жарияланымдар дайындап жүрген журналистердің, ғылыми еңбек авторларының, сонымен қатар, ақпараттық кеңістіктегі өнімдерді саралай отырып, жаңаша ізденіспен құрастырылуында (Қосымша А). Мұндай анықтамалықтар отандық журнализмнің өзіндік ерекшеліктері мен бет-бедерін айшықтап, ұлттық ақпарат сапасының артуына ықпал етеді деп сенеміз. Қорыта айтсақ, ұлттық журналистиканың еркін дамуы – ұлттану процесі мен азаматтық қоғамның қалыптасуына бастайды. Ол үшін:

- Мен ұлттық санасы қалыптасқан журналистердің, қоғам белсенділері мен қоғамдық пікір жетекшілерінің «сөз еркіндігін» шектеуге тоқтау қою;
- Сырттан келген ақпараттық ағын мен жалған арандатушы ұстанымдарға, месседждерге уақытында дәлелмен, дәйекпен жауап қайтарып отыру;

- Отандық бұқаралық ақпарат құралдары мен шетелдік медиадағы мәлімдемелерге сараптама мен шолу жүргізу машығы;
- БАҚ беттерінде Ұлттық, елдік тақырыптардың ашық көтерілуі, қоғамдық проблемалардың бүкпесін ақтарылуы;
- медиакратиялық (мемлекет дамуына БАҚ ықпалы) дәстүрдің ұтымды тұстарын ескеріп, ұлттық бірегейлік қалыптастыруға көңіл бөлу т.б. аса маңызды.

### Әдебиеттер тізімі

1. McLuhan M. Understanding Media: The Extensions of Man. Cambridge; London: MIT Press, 1994.355 p.
2. Фрейд З. Массовая психология и анализ человеческого «Я». // Фрейд З. Избранное. - Т. I.L: Academic Press, 1969.
3. Habermas J. The Theory of Communicative Action: Volume 1: Reason and the Rationalization Beacon Press, Mar 1, 1985 - Philosophy – 512.
4. Ритцер Дж. Р. Современные социологические теории. 5-е изд. — СПб.: Питер, 2002. – 688 с.
5. Jenkins H. The Cultural Logic of Media Convergence. / H. Jenkins // International Journ. of Cultural Studies. – 2004. – Vol. 7. – Issue 1. – P. 34–35.
6. Малугина В. Ю. Партнерство прессы с социально-политическими институтами как проявление социальности прессы: Дис. канд. полит. наук. – СПб. – 2006.
7. Бережная М.А. Социальная тележурналистика. – СПб., 2005. 3 с.
8. Корконосенко С.Г. Основы журналистики. – Москва, 2004. – 367 с.
9. Habermas J. Theorie des kommunikativen Handelns. 3. Auflage. – Frankfurt am Main, 1985. Bd. I. S. 15-34.
10. Этносаралық қақтығыстарға БАҚ-тың әсер етуінің кейбір астарлары. [Электрондық ресурс]. (2.12.2022) URL: // <https://bulletin-irr.ablaikhan.kz> (қаралған күні: 12.03. 2024.)
11. Курсахич К. Prime Time Crime: Балканские СМИ в войне и мире. - US Institute of Peace Press, 2003.
12. Дэвисон Дж. The Hate Politics: Ultrnationalist and Fundamentalist Tactics and Goals // Journal of Hate Studies. – 2006. – № 5. – P. 38.
13. Laplante L. J., Phenicie K. Mediating post-Conflict Dialogue // Marquette Law Review. – 2009. -№ 93.- P. 251-283.
14. Әбдиманұлы Ө. «Мәңгілік ел» - ежелден әдебиеттің алтын арқауы // Мақала. Айқап 3 (101), – Алматы: Қазақ университеті, 103-б. 2016.

### References

1. McLuhan M. Understanding Media: The Extensions of Man. (MIT Press, Cambridge; London, 1994, 355 p).
2. Frejd Z. Massovaya psihologiya i analiz chelovecheskogo «Ya». [Mass psychology and analysis of the human “I”]. (Frejd Z. Izbrannoe. – T. I.L: Academic Press, 1969). [in Russian]
3. Habermas J. The Theory of Communicative Action: Volume 1: Reason and the Rationalization (Beacon Press, Mar 1, 1985 - Philosophy – 512).

4. Ritcer Dzh. R. Sovremennyye sociologicheskie teorii. 5-e izd. (SPb.: Piter, 2002. –P. 688). [in Russian]
5. Jenkins H. The Cultural Logic of Media Convergence. / H. Jenkins (International Journ. of Cultural Studies. – 2004. – Vol. 7. – Issue 1. – P. 34–35).
6. Malugina V. Ju. Partnerstvo pressy s social'no-politicheskimy institutami kak proyavlenie social'nosti pressy: Dis. kand. polit. nauk. [Press partnership with socio-political institutions as a manifestation of social press] (– SPb. – 2006). [in Russian]
7. Berezhnaya M.A. Social'naya telezhurnalistika. [Social television journalism. ].( – SPb., 2005. P. 3). [in Russian]
8. Korkonosenko S.G. Osnovy zhurnalistiki. [Fundamentals of journalism]. (– Moskva, 2004. – P. 367). [in Russian]
9. Habermas J. Theorie des kommunikativen Handelns. 3. (Auflage. Frankfurt am Main, 1985. Bd. I. S. 15-34). [in German]
10. Jetnosaralyk kakygystarga BAK-tyн aser etuinin кейбір astarlary. [Some reasons for media influence on inter-ethnic conflicts]. (2. 12. 2022) [Elektronic resource]. URL: // <https://bulletin-irr.ablaikhan.kz> (Accessed: 12.03. 2024).
11. Kursahich K. Prime Time Crime: Balkanskіe SMI v vojne i mire. [Prime Time Crime: Balkan Media in War and Peace] (US Institute of Peace Press, 2003). [in Russian]
12. Djevison Dzh. The Hate Politics: Ultrnationalist and Fundamentalist Tactics and Goals (Journal of Hate Studies. – 2006. – № 5. – P. 38).
13. Laplante L. J., Phenicie K. Mediating post-Conflict Dialogue (Marquette Law Review. – 2009. - № 93.- P. 251-283).
14. Abdimanuly O. «Mangilik el» - ezhelden adebiettin altyn arkaу ["Eternal land" is a golden pillar of literature since ancient times]. (Article. Aikap 3 (101), – Almaty: Kazak universitety, 2016. [in Kazakh]

**Д. Кастай, К. Башанова**

*Казахский национальный университет им.аль-Фараби, Алматы, Казахстан*

### **Освещение национально-этнических конфликтов в информационном пространстве Казахстана**

**Аннотация.** Главное требование сегодняшнего дня – оптимальное решение этических и психологических проблем, сложившихся на основе голых догм и исторической политики в обществе, отмена антинародной политики, грамотное использование функций масс-медиа для формирования уникального общества и перехода от меняющегося общественного сознания к уникальному национальному сознанию, трансформация общественного сознания с поставлением жизни и свободы человека на первую ступень повестки дня.

В исследовательской статье определяется влияние отечественных медиа на обеспечение общественной стабильности, повышение правовой грамотности граждан. Широкое применение технического прагматизма в области журналистики, весомый труд ряда исследователей, проводивших поиски новых медиа. Ключевые моменты способствуют конкретизации шагов модернизации национального сознания, актуальному признанию институтов управления Казахстанской социальностью, ориентированности социума на принципы демократии.

Научный вывод исследования – оценка влияния деятельности массовых коммуникаций в Казахстане на процессы формирования, развития или застоя национальной политики и реальных общественных отношений после обретения независимости, оценка важнейших направлений отечественных средств массовой информации в проведении консолидационных шагов между казахским народом и другими диаспорами, научно-теоретическая экспертиза подходов традиционной и гражданской журналистики при этнических конфликтах. Кроме того, в научном обороте встречаются символы «элементы дискриминации», «этнический эгоизм», «социальный конфликт» на радио, телевидении и в газетах, журналах и новых средствах массовой информации.

**Ключевые слова:** СМИ, коммуникации, медиаконтент, социальные медиа, медиаграунд, медиаэтика, информационный бэкграунд

**D. Kastay, K. Bashanova**

*Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan*

### **Coverage of national-ethnic conflicts in the information space of Kazakhstan**

**Abstract.** The main task of today's day is the optimal decision of the ethical and psychological problem, which is based on the main dogmas and historical policies in the public, from the anti-religious policies to the use of the functions of the mass media for the formation of a unique community, and the transition from intending to create a public setting for a unique national setting to transforming a public setting with the support of life and their people for the first stage of the story of the day.

The research article identifies the impact of domestic media on maintaining social stability and enhancing citizens' legal literacy. Within the journalism field, there has been a notable surge in technical pragmatism, a substantial influx of researchers, and the emergence of new media. Key moments are the concretization of the indicators of modernization of national formation, the current position of the institutions of management of Kazakhstan's socialism, and the orientation of society on the principles of democracy.

Scientific output Research: an assessment of the activities of mass communications in Kazakhstan during the formation process, the development or outpouring of national policies, and real public relations after the introduction of non-compliance; an assessment of important directions for domestic investments. The Kazakh people and other diasporas are consolidating mass information, drawing on the scientific and theoretical expertise of traditional and citizen journalism to explore ethnic conflicts. In addition, the scientific framework incorporates symbols of “elements of discrimination,” “ethnic egoism,” and “social conflict” found in radio, television, newspapers, magazines, and other new sources of mass information.

**Key words:** mass media, communications, media content, social media, media industry, media ethics, information background.

**Авторлар туралы мәлімет:**

**Д. Қастай** – оқытушы, Баспасөз және электронды БАҚ кафедрасы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, әл-Фараби даңғылы, 71, 050038, Алматы, Қазақстан.

**Қ. Башанова** – оқытушы, Баспасөз және электронды БАҚ кафедрасы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, әл-Фараби даңғылы, 71, 050038, Алматы, Қазақстан.

**Кастай Д.** – преподаватель, Кафедра печати и электронных СМИ, Казахский национальный университет им.аль-Фараби, проспект аль-Фараби, 71, 050038, Алматы, Казахстан.

**Башанова К.** – преподаватель, Кафедра печати и электронных СМИ, Казахский национальный университет им.аль-Фараби, проспект аль-Фараби, 71, 050038, Алматы, Казахстан.

**Kastay D.** – Lecturer, Department of Print and Electronic Media, al-Farabi Kazakh National University, 71 al-Farabi Avenue, 050038, Almaty, Kazakhstan.

**Bashanova K.** – Lecturer, Department of Print and Electronic Media, al-Farabi Kazakh National University, 71 al-Farabi Avenue, Almaty, Kazakhstan.



Copyright: © 2024 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY NC) license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).